

קנין ט"ז
"במיעוט שיחה"

פתח דבר:

במאמר הבא נסביר את מהות הקנין של "מיעוט שיחה", נאריך בגנות ה"דברים בטלים", ובמעלת מידת השתיקה בכלל, נעמוד גם על שיעור ה"מיעוט", מתי והיכן דוקא רובצת על האדם חובה לדבר, אף נביא מהנהגותיהם של גדולי ישראל בבחינת מעשה רב.

ב"מיעוט שיחה" - יש לשוחח מעט!

נפתח דוקא בשאלה, האם ישנו איסור גורף לדבר ב"מילי דעלמא"?

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כותב בספרו ארחות יושר (ערך ביטול תורה): למרות האיסור לדבר דברים בטלים, אין המכוון בזה שאין לדבר אפילו מילה אחת שאינה דברי תורה, אלא מותר מדי פעם לדבר גם בשאר ענינים, אך כמובן בעלי מדרגה גדולה הקפידו לשוחח רק בדברי תורה.

והביא מההקדמה לספר בית אהרן, שכתב בנו ששמע מאביו הגר"א וולקין זצ"ל בשם הגר"א זצ"ל, שקנין זה של "מיעוט שיחה" אין גדרו שלילה מוחלטת לשוחח, אלא ימעט בשיחה רק לא ירבה בה.

ולהיפך, כבר התבאר שבכל מקום שכתבה המשנה ב"מיעוט" היינו ש"חייב" במיעוט שיחה. טעם הדבר, אדם מן השורה אם ילמד הרבה בלי

ער _____ תורה דיליה

הפסק, דעתו תתבלבל עליו ותשתכח ממנו משנתו, ועל כן לאוקמי גירסא צריך הוא מזמן לזמן לקיים שיחה קלה.

כמובן, אין הכוונה לשיחה בדיבורים אסורים, שבהם אפילו מילה אחת אסורה, אלא במילי דהיתרא.

שיעור ה"מיעוט" - עד עשר דקות

ומהו השיעור? בשם החזו"א זצ"ל אמרו: הגדר של "דברים בטלים" שאינם בכלל "מיעוט שיחה", באם הינו כבר עומד ומדבר במילי דעלמא כעשר דקות, הדבר אמור להיות אכפת לו.

שוב יש להבהיר - "עשר דקות" המדוברות, אין הכוונה שיפסיק באמצע לימודו בכדי לשוחח ולפטפט, כי הרי כבר אמרו חז"ל במסכת ברכות (דף נג:): "של בית רבן גמליאל לא היו אומרים "מרפא" בבית המדרש, מפני ביטול בית המדרש". ובמסכת ע"ז (דף ג:) איתא: "כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילין אותו גחלי רתמים".

אין הכוונה גם שבכל פעם שהוא הולך לפתוח ספר בכדי ללמוד, יש לרשותו עשר דקות תמימות של דיבורים בטלים, אלא אם לפני או אחר הלימוד הוא חש צורך לדבר מעט על מנת שיצבור כח וריכוז שיסייעו בעדו ללימודו, יעשה זאת. וכמה? עד עשר דקות.

והעיקר בזה שאין להרבות בשיחה בטילה מעבר למה שנצרך!

הדרך הנכונה לשקידה בתורה - לא להתנתק מהסביבה

להמחיש את הדברים, נביא סיפור מהספר "בני חיל": היה בחור שלמד בישיבה בהתמדה נוראה, בשקידה מופלאה, ממש "לא פסק פומיה מגירסא", הוא ניצל כל רגע פנוי ביממה ללימוד התורה. מאידך הוא נשאר מנותק מחיי החברה בישיבה. בכל יום שישי למד ברציפות עד שעה קלה לפני כניסת שבת, רק אז הפסיק על מנת להתרחץ לכבוד שבת קודש, ואחרי דקות ספורות שוב חזר לתלמודו.

קנין ט"ז ז"ע "במיעוטי שיחה" _____ רעא

כמובן, בחורים רבים קינאו בו על רוב שקידתו. אך המשגיח של הישיבה פנה אליהם ואמר: אין לכם מה לקנאות בו כלל, מוחזקני מאופן לימודו שלא יחזיק כך מעמד לאורך ימים, וכאשר יפסיק מהתמדתו הגדולה, תהיה נפילתו גדולה מאוד רח"ל.

ובאמת ניתן להיווכח, כי השקדנים המופלאים ביותר אשר פיארו את מזרח עולם התורה בגודל התמדתם, היו בדרך כלל אנשים אשר דעתם מעורבת עם הבריות, ורוח הבריות נוחה מהם.

אני מבקש: אל תקחו ממני דוגמא!

בכל ההיסטוריה הארוכה של כלל ישראל קשה למצוא גדולי תורה שגדלו ולמדו בבדידות מוחלטת בכל משך חייהם בלי לדבר כמעט עם אף אחד, אך כאמור ישנם יוצאים מן הכלל.

בדורינו אפשר להצביע על מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שהיה "חד בדרא" בבדידות, אך גם הוא לא היה לו קל עם אופן הלימוד הזה, תמיד התבטא: "צריך ללמוד בחברותא". עד שפעם אחד מתלמידיו העיז פניו ושאל: "הלוא הרעב'ע עצמו למד כל ימי חייו בבדידות, ללא חברותא"!?

ענה לו רבינו הגרי"ש זצ"ל: "מגיל צעיר בחרתי בדרך קשה זו אך איני מאמין שיש עוד מישהו בדורינו שמסוגל ללמוד כך. אני מבקש בכל לשון של בקשה אל תקחו ממני דוגמא".

בהזדמנות אחרת כאשר נשאל על ידי תלמיד חכם אשר אמר לו כי החליט ללמוד בבדידות מוחלטת, האם ראוי הדבר. הגרי"ש זצ"ל ענה לו: "לא כדאי, אתה לא תהיה מסוגל לעמוד בזה". והוסיף ואמר: "את יסורי הבדידות אשר עברתי במשך ימי חיי אין כמעט בכח אנושי לסבול, איני מאמין שיש עוד אדם בדור הזה שמסוגל לשרוד בדרך זו".

"מה אהבתי תורתך - כל היום היא שיחתי"

אבל באמת יש לשאול על כך שאלה גדולה, כתיב בתהלים (ק"ט, ז): "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי", איך עולה הדבר בקנה אחד עם אשר

ערב _____ תורה דיליה

דיברנו שיש לנקוט ב"מיעוט שיחה" ולשוחח מעט במילי דעלמא, הרי בפסוק משמע שהעיסוק בדברי תורה צריך להיות במשך כל היום כולו?

וביאר בספר אסיפת שמועות מאת הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א: הפסוק פותח במילים "מה אהבתי תורתך" ואחר כך כתיב "כל היום היא שיחתי", היינו כאשר מדובר בדרגה של "מה אהבתי תורתך", אז אפשר להגיע ל"כל היום היא שיחתי" מפני שמטבעו של אדם הוא משוחח בדברים המושכים את לבו, ואם אוהב הוא את התורה גם ה"שיחת חולין" שלו היא בתורה.

וכן פירש המלבי"ם זצ"ל את הפסוק "כל היום היא שיחתי", וז"ל: "שאפילו השיחה שהיא שלא מדעתי, וכן השיחת חולין, היא רק בתורה".

אבל אנו אזובי הקיר איננו "חשודים" בהתמדה נוראה ובאהבת תורה ללא מיצרים, ועל כן די לנו בהערה שלעתים אפשר ואף צריך לדבר קצת במילי דעלמא, על מנת שבכך תתרחב דעתנו ונוכל ללמוד כראוי ביותר כח וביתר עוז.

עתה נעבור לבאר את הקנין של "מיעוט שיחה", מדוע ההתרחקות מריבוי השיחה נחוצה כל כך על מנת לקנות את התורה, ומה הם הפסדיו של המרבה בשיחה.

זהירותם של גדולי התורה ממילכה מיותרת

ידוע כי הנהגת כל גדולי התורה בכל הדורות היתה למעט בשיחות חולין ככל האפשר.

וכמו שהעיד הגאון רבי הלל כגן זצ"ל: "עשר שנים שימשתי את ראש הישיבה רבי שמעון שקופ זצ"ל, ומעולם לא שמעתי מילה בטילה יוצאת מפיו!"

וכך סיפר נכדו של בעל האמרי אמת מגור זצ"ל, שפעם נזדמן לו לנסוע בצוותא עם סבו הרה"ק מגור זצ"ל בעגלה, באמצע הדרך העגלון שאל משהו, השיב לו אחד הנוסעים בפולנית "טאק, טאק". הרבי התעניין מהי

קנין ט"ז ז"ע "במיעוט שיחה" _____ דעג

משמעות המילה "טאק", כאשר שמע כי כוונתו לומר "כן", התפלא באומרו:
"אם כן, מדוע כפל את דבריו, וכי לא די לומר זאת פעם אחת"?

גם כאשר נשאלו גדולי ישראל שאלות בהלכה, נהגו לקצר בתשובותיהם, ולענות במידה ובמשורה, במילים בודדות, אפילו בשאלות הנוגעות לפיקוח נפש ממש, או בעניני ציבור אף שנגע הדבר לקהילות שלימות, היו מסתפקים בתשובה קצרה ותמציתית. ויש להבין מדוע באמת נהגו הם כך?

התשובה פשוטה בתכלית: אפילו כאשר מדובר בשאלה הלכתית נאמר קנין התורה - ב"מיעוט שיחה", במקרה בו לא קיים הצורך להכביר במילים.

המרבה בשיחה - מאבד את זמנו לריק!

עתה נעמוד על הקשר ההדוק בין "מיעוט שיחה" לקנין התורה, ונרחיב בגדרם של "דברים בטלים":

בראש ובראשונה נזכיר טעם פשוט: אותו אדם המרבה בשיחה, אשר תמיד מוצא לנכון לשוחח עם כל המזדמן, ומדבר על דא ועל הא, זמנו היקר הולך לאיבוד בשיחה בטילה ללא שום תועלת, וכך לא נשאר לו די פנאי ללימוד התורה.

וכבר כתב מפורשות בספר חסידים (סימן תתרג): "אם תראה אדם שמרבה דברים וכופל דברים, אל יהא לך עסק עמו, שהרי כל היום יטריחך בדברים ותבטל מדברי תורה".

וכן כתב בספר ארחות צדיקים (סוף שער התורה): "עתה רוב הלומדים מודים בעצמם שאין לומדים כהוגן, ויודעים שאינם לומדים כדרך הישר, כי מרוב טורח הפיטפוטים שהם מפטפטים, הם מתבטלים לגמרי. ולא ישיגו ללמוד לא תורה, ולא נביאים וכתובים, ולא הגדות, לא מדרשים ולא שום חכמה..."

החזו"א זצ"ל - איך לי זמן פנוי להכחשות

בוא וראה עד היכן הדברים מגיעים, החזו"א זצ"ל נקט תדיר בדרך של "מיעוט שיחה", למרות שלעתים נגרם לו מכך עוול, והכל בכדי שלא ייגרם

עדר _____ תורה דיליה

לו ביטול זמן. על כן נהג שלא להכחיש שמועות אשר נתפרסמו בשמו ברבים, ואפילו שמדובר היה בבוקי סריקי, ובבדודתא מוחלטת.

פעם הראה לו מקורב כי שמו נקשר לסיפור אשר נדפס בעיתון ארצי. הסיפור היה מצוץ מן האצבע ואף גרם לו סלידה רבה. עם כל זאת הוא לא הגיב כלל. שאלו הלה האם בדעתו לפרסם הכחשה, ענהו החזו"א זצ"ל בשלילה. המקורב התפלא: מדוע? הלא כל הסיפור אינו נכון כלל? אמר לו החזו"א זצ"ל: "אם אכחיש כל שמועה המתפרסמת בשמי, אעסוק כל ימי בהכחשות!"

למדנו אפוא מהי החשיבות של "ניצול הזמן", עלינו לנצל כל רגע ללימוד התורה, ולא להרבות ב"שיחת חולין", כי בכך מפסידים זמן רב, ותורה מה תהא עליה?

המרבה דברים - מרבה חטא!

עוד יש לבאר את הקנין ב"מיעוט שיחה", שעל ידי ריבוי בדברים בטלים נכשל האדם בעבירות רבות, כי הרי שנינו באבות (פ"א, מ"ז): "כל המרבה דברים מרבה חטא", כי מדרכו של עולם כאשר מרבים בשיחה נכשלים בליצנות ובלשון הרע ורכילות וכיו"ב.

וידוע שהגר"א זצ"ל ביאר בספרו שנות אליהו (פאה א, א): "תלמוד תורה כנגד כולם" - מפני ריבוי המצוות שיש בתלמוד תורה, כי בכל תיבה ותיבה של לימוד תורה מקיימים בה מצוה בפני עצמה, וכן להיפך, בדיבורים בטלים כל תיבה ותיבה היא עבירה.

בכך מובן הטעם שיש למעט בשיחה, כי הנהגה זו משמשת גדר שלא יכשל הלומד חלילה בדיבורים אסורים. הדבר פשוט לכל בן דעת, הטובל ח"ו בעבירות רבות הרי הוא מתרחק מן התורה.

"ודברת במ" - ולא בדברים בטלים

אבל יש לעיין בגדר הדברים, מהו דיבור אסור שהוא בכלל "דברים בטלים", ומהו דיבור מותר שאין להרבות בו.

קנין ט"ז ז"ל במיעוט שיחה" _____ עדה

איתא בגמרא במסכת יומא (דף יט:) על הפסוק (דברים ו, ז) "ודברת במ" - "בם", יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים. אמר רבא: השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר "ודברת במ" - במ אתה מדבר ולא בדברים אחרים. וכן פסק הרמ"א זצ"ל ביו"ד (סי' רמו סעיף כה): אסור לדבר שיחת חולין.

כאן המקום להזכיר את ביאורו של הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל על דרשת חז"ל "ודברת במ" - ולא בדברים בטלים". לכאורה קשה להבין, הלוא ישנן חכמות שונות בעלות ערך, ואיך אפשר לומר על כל דיבור שאיננו של תורה שהוא בכלל "דברים בטלים", כדברי חז"ל "בם" ולא בדברים בטלים, רק תורה וזולת זאת הכל דברים בטלים?

וביאר בזה הגאון רבי אלחנן זצ"ל, ניקח לדוגמא את "חכמת המדע", ניתן לראות בבירור שבכל דור שבא חכמי המדע שבאותו הדור מפריכים תיאוריות של מדענים מוערכים מדורות קודמים, כגון קביעות רבות של אריסטו אשר היה נחשב לאבי המדענים, הוכח באותות ומופתים שאין לסמוך עליהם ואין יסוד למו, כך שיטות רבות בחכמת המדע אשר היו מוסכמות פה אחד, בטלו והתאדו כלא היו. אין ספק שגם בתוך שנים מספר, רבות מההנחות המקובלות כיום יתבררו כטעות מוחלטת.

כל זה תקף רק בשאר חכמות, אבל בתורה הקדושה אין הדבר כן, אלא כמו שכתוב בפסוקים רבים: "לעולם ה' דברך ניצב בשמים" (תהלים קיט, פט), "ודבר אלוקינו יקום לעולם" (ישעיה מ, ח), "כי אני ה' לא שניתי" (מלאכי ג, ו), חכמת ה' היא נצחית ואינה משתנית ומתחלפת כלל וכלל ח"ו, כל דבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים, הכל שקול ומדוד, אמת ויציב וקיים וישר ונאמן לעולם ועד.

זהו שאמרו: "ודברת במ" - ולא בדברים בטלים", כי כל החכמות כולם הם כדברים בטלים לגבי התורה, כי אף אם ישנם איזה חכמות וסברות שכבר מחזיקות אלף שנה או יותר, אך גם הן תלויות ועומדות ועל ידי הוכחות ניתן להפריך גם אותן, לפיכך נחשבות לדבר בטל לגבי ערך התורה הקדושה אשר קיימת לעד ולעולמי עולמים, והוא ענין נצחי. עכת"ד.

רעיו _____ תורה דיליה

מה נכלל ב"דברים בטלים"?

אולם באמת נראה שאין הכוונה שכל מה שאיננו תורה נחשב לדברים בטלים ואסור לדבר בו, דאם כן לא מצאנו ידינו ורגלינו, ולא שבקת חיי לכל בריה.

ועל כן נראה לומר כמו שפירש רש"י זצ"ל במסכת יומא (דף יט:): ש"דברים בטלים", היינו שיחת ילדים וקלות ראש. וכעין זה כתב רש"י זצ"ל במסכת ברכות (דף לא.) שהכונה היא דברי ליצנות. אבל כל שיש לו צורך בדברים דהיינו לפרנסתו או לשאר צרכיו, או אפילו בדברים בעלמא על מנת להפיג את המתח שהוא שרוי בו וכדומה, בכל אלו נראה שאין בהם כל סרך איסור, ואין זה נכלל בגדר של "דברים בטלים". ועיין בזה בדברי הפוסקים באו"ח סי' שז, ואין כאן המקום להאריך.

בכל שיחה בטיילה, מתרוקן הלב מדברי תורה

נקודה נוספת השופכת הסבר מדוע קנין התורה תלוי ב"מיעוט שיחה":

הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל פירש על משנתנו בספרו "רוח חיים": כל שיחה בטיילה הנכנסת לתוך אוזנו ולבו של אדם מתרוקן הוא כנגדו מדיבור אחד של תורה.

ועל כן מצינו אצל גדולים רבים שנמנעו מלשנן בעל פה מספר טלפון או שמות של רחובות וכדומה, חששו הם שנגד כל זיכרון של דבר חול יוצא כנגדו דבר תורה.

הדברים מפורשים במדרש (שוח"ט קיט, מב) על הפסוק "כי לעולם היא לי", ומובא שם בהקשר לכך הפסוק במשלי (כה, טז) - "דבש מצאת אכול דייק פן תשבענו והקאתו", ומסביר המדרש - "התורה משולה לחבית מלאה דבש, אם נתנו לחבית רביעית מים יצאה כנגד רביעית דבש מתוכה, כך הם אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה, לכך נאמר "כי לעולם היא לי".

קנין ט"ז ז"ע "במיעוטי שיחה" _____ רעז

ביטול תורה - בשב ואל תעשה ובקום ועשה

בספר ברכת שמואל על מסכת קידושין (סי' כז אות ח') איתא שישנם שני מיני ביטול תורה, לעתים ה"ביטול תורה" הוא בהעדר הלימוד, אך קיים גם "ביטול תורה" על ידי מעשה שיושב ומסיר דברי התורה מליבו כאשר מדבר דברים בטלים וליצנות, ועל זה נאמר "ודברת במ - ולא בדברים בטלים".

בכך מתיישבת קושיא, מדוע לא דרשינן קרא "ודברת במ" - שאין להתבטל מלימוד, אלא יש לעסוק בתורה ככל האפשר? אלא שכוונת הגמרא ללמדנו ד"דברים בטלים" המה בעצמם מסירים את התורה מן הלב, ויש בזה ביטול תורה בידים, ולא בשב ואל תעשה בלבד.

ולכאורה הם הם הדברים אשר הבאנו בשם המדרש!

עיסוק בשאר חכמות, באיזה אופן?

בענין זה ראיתי הערה נפלאה בספר "אמרי חן":

מרן המחבר הגאון רבי יוסף קארו זצ"ל בשו"ע בהלכות ת"ת (יר"ד סי' רמו ס"ד) מתאר את אופן וסדר הלימוד הראוי ללמוד בו, והוסיף עליו הרמ"א זצ"ל, וז"ל: "ואין לאדם ללמוד כי אם מקרא משנה וגמרא והפוסקים הנמשכים אחריהם, ובזה יקנה העולם הזה והעולם הבא, אבל לא בלימוד שאר החכמות. ומכל מקום מותר ללמוד באקראי בשאר חכמות, ובלבד שלא יהיו ספרי מינים".

ולכאורה דברי הרמ"א זצ"ל צריכים עיון, איך כתב שמותר ללמוד באקראי שאר חכמות, הרי בדברי המדרש מבואר, כי על כל דבר הנכנס ללבו של אדם יוצא כנגדו דבר תורה? ואם כן מה ההיתר לבטל תורה בקום ועשה?

הנהגת הרמב"ם זצ"ל והגר"א זצ"ל בזה

עוד יש לשאול, ידוע שהרמב"ם זצ"ל והגר"א זצ"ל ועוד הרבה מרבתינו למדו שאר חכמות, ואף על פי שידוע שלמדו אותן רק בבית הכסא

רעה _____ תורה דיליה

ובמקומות שאסור ללמוד בהם, ואם כן אין בזה משום ביטול תורה בשב ואל תעשה, אבל עדיין לכאורה יש בזה ביטול תורה בידיים לדברי המדרש שכתב "אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה"?

אולם באמת הרמב"ם זצ"ל בעצמו כבר עמד על כך באגרת ששלח לרבינו יהונתן הכהן מלוניל זצ"ל, ונדפסה בשו"ת פאר הדור (סימן מא), וז"ל: "ומודיע אני משה להדרת הרב ר' יהונתן הכהן החברים החכמים הקוראים את כתבי, אף על פי שבטרם אוצר בבטן, התורה ידעתני, ובטרם אצא מרחם אמי לתלמוד הקדשתני, ולהפיץ מעיינותיה חוצה נתנתני, והיא אילת אהבי ואשת נעורי, אשר באהבתה שגיתי מבחורי. ואף גם זאת הרבה נשים נכריות נעשו לה צרות, מואביות עמוניות אדומיות צידוניות חתיות, וה' יתברך יודע כי לא נלקחו מתחילה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות, להראת העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא עד מאוד", עכ"ל.

מבואר מדבריו כי כל עיקר עיסוקו באותן חכמות היה רק באקראי בעלמא, בלי להחשיבן ולהתפאר בהן, אלא בסך הכל כשימוש בבעלי מקצוע, כפי שמחזיק אדם בביתו שפחות טבחות ואופות, ואין הוא חש כלפיהן שום רגשי חיבה וחשיבות כלל. כך העיד על עצמו הרמב"ם זצ"ל ה' יתברך יודע שלא נלקחו מתחילה אלא להיותן לרקחות ולטבחות ולאופות, רק התורה הקדושה היא מקור ברכתו בבחינת אילת אהבים ויעלת חן, ובאהבתה ישגה תמיד.

ניתן לעסוק בחכמות, באקראי, אם הם משמשות ללימוד התורה

לפי זה מיושבת היטב הקושיא על הנהגותיהם של ענקי הדורות, הרמב"ם זצ"ל והגר"א זצ"ל. זאת מפני שאם נדקדק בדברי המדרש נראה שישנם שני דגשים במשל חבית הדבש ובנמשל של דברי התורה:

א. נתנו לחבית הדבש רביעית מים - שיעור חשוב, ולא מים כלשהם.

ב. אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו כנגדן ד"ת. מדקדק המדרש לכתוב, בתוך לבך - בתוכו ובפנימיותו של הלב, ולא כאשר מדובר מן השפה ולחוץ.

קנין ט"ז ז"ל במיעוט שיחה" _____ רעט

לגבי הנקודה הראשונה "רביעית מים", ידוע שכתב הגר"א זצ"ל בכמה מקומות שמדובר דוקא ב"רביעית" שהוא שיעור של קביעות בכמה ענינים, היינו בלימוד אשר חשוב בעיניו להתפאר בו, כך הוא נכנס ללב, והוא חש רגשי חיבה ואהבה לדברים בטלים ולשאר חכמות, בזה קובע המדרש שיוצא כנגדן ד"ת, כלשונו שם: "והקאתו" - שמקיא מתוכו ד"ת כנגדן. אבל רבותינו הקדושים הרמב"ם זצ"ל והגר"א זצ"ל, אשר כאמור למדו באקראי ודרך עראי וללא להחשיב את אותם לימודים כלל, אלא כפי שמחזיקים שפחות בבית, באופן זה אינו מפסיד כנגדן כלל מדברי התורה אשר קנה בנפשו.

הן הן הדברים באשר לדקדוק "אם הכנסת דברים בתוך לבך", דוקא אם הדברים חודרים אל עומק הלב אזי בהכרח שהם תופסים את מקומם על חשבון דברי תורה, אך הם זצ"ל למדו רק באקראי ללא כל רגש אלא על מנת לדעת, כדי שעל ידי כך יוכלו לעשות שימוש בידיעות הללו להראות לעמים והשרים את יופיה וזיו הודה של התורה הקדושה, וכלשון הרמב"ם זצ"ל באגרתו.

"סייג לחכמה שתיקה"

מענין לענין באותו הענין, בקנין של "מיעוט שיחה" קיימת תועלת חשובה נוספת:

המשנה באבות (פ"ג מ"ג) אומרת: "סייג לחכמה שתיקה". יש מן המפרשים שפירשו כי על ידי עצם השתיקה ומניעת הדיבור, זוכה האדם להשיג חכמה, מאידך באמצעות ריבוי הדיבור, מסיר החכמה מעצמו, וכפי שיתבאר להלן.

בשפת אמת (סוכות תרנ"ד) פירש את הפסוק במשלי (כד, כו) "שפתים ישק משיב דברים נכוחים" - "על ידי שמשיק השפתים ומונע עצמו מלדבר דיבורים לא טובים, על ידי זה זוכה למשיב דברים נכוחים, דהיינו לדבר דיבורי תורה ולזכות לדבר דברים אמיתיים וישרים".

וכן ראיתי בספר מגן אבות להגר"ש קלוגר זצ"ל שפירש בדרך דומה את הפסוקים באיכה (ג, כז-כח) "טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו", וסמך ליה "ישב בדד וידום כי נטל עליו": הכוונה היא, הרי האדם עלול לחשוב כי אין זוכים

רפ. _____ תורה דיליה

לחכמה אלא מגיל ארבעים וכלשון המשנה, "בן ארבעים לבינה". על כך בא הפסוק ללמדנו שלא נמתין לחכמה עד לגיל ארבעים, אלא "טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו" - אדם השואף לחכמה ישא עול, ומהו העול? "ישב בדד וידום" - יקבל עליו עול השתיקה, ועל ידיה "כי נטל עליו" - עבור השתיקה יזכה ליטול החכמה, כי מעלת השתיקה קודמת לחכמה.

כאן המקום להדגיש, אין הכוונה לומר, שיש לשתוק מלומר דברים האסורים, מפני שזה אין צריך לפנים, אלא גם בדברים המותרים, צריכים לדעת לשתוק.

כיצד קיימו הבריסקר רב זצ"ל והחזו"א זצ"ל את ה"שתיקה"?

ישנו מעשה מאלף ממנו ניתן להתרשם כיצד גדולי עולם קיימו בנפשם "סייג לחכמה שתיקה":

בשנת תש"ח שהה הרב מבריסק זצ"ל בבני ברק, באחת השבתות הלך הרב זצ"ל לבקר את החזו"א זצ"ל במעונו. כאשר נכנס הרב מבריסק זצ"ל אמר "גוט שבת", החזו"א זצ"ל השיב אף הוא - "גוט שבת", תוך כדי שסימן בידו לאורחו הדגול על כיסא פנוי לשיבה. הרב מבריסק זצ"ל התיישב, ולאחר מכן נראה היה ששני הגדולים חיכו זה לזה למוצא פי האחר, כך ישבו שניהם בדומיה מוחלטת במשך ארבע שעות שלימות בלי להוציא אף הגה. כעבור ארבע שעות קם הרב מבריסק זצ"ל ואמר "אגוטן שבת" ויצא מהחדר, החזו"א זצ"ל מצדו ענה לו גם כן "גוט שבת", והלך אחריו וליווהו עד שנפרדו בשתיקה...

אף כי מפורסמת ההערכה שרחשו אותם שני גדולי עולם זה לזה, אף על פי כן בחרו לקיים "סייג לחכמה שתיקה"!

"השיחה מבטלת פעולת השכל"!

עתה נעלה את הנקודה האחרונה בענין "במיעוט שיחה", תמציתה: הדיבור הרב, אף שאינו בכלל "דברים בטלים", גורם להפסד ואיבוד החכמה.

קנין ט"ז ז"ל "במיעוט שיחה" _____ רפא

וכבר כתב המהר"ל זצ"ל בזה אריכות דברים בכמה מקומות, וז"ל כאן
במשנתנו:

"כי מרבה דברים מרבה שטות, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה, כי
השתיקה היא סימן חכמה והמרבה שיחה אין בו סימן חכמה שהשיחה
מבטלת פעולת השכל, ולפיכך דבר הזה שהוא מיעוט שיחה הוא יסוד גדול
אל החכמה".

על מנת לפתוח פתח של הבנה בדברי המהר"ל זצ"ל שאמר "השיחה
מבטלת פעולת השכל", יש להביא דבריו הנפלאים של הגאון רבי אביגדור
מילר זצ"ל (עי' בספר אור עולם):

ידוע כי קיים כלל בכוחות הנפש, וכפי שכתב הרמח"ל זצ"ל בספרו
מסילת ישרים: החיצוניות מעורר את הפנימיות, היינו - הפעולות אשר
האדם עושה, אף כשהן מן השפה ולחוץ, הינן מעוררות את פנימיותו
ומשפיעות על נפשו כפי תוכן המעשים. על כן כאשר האדם מדבר בלשון
נקיה - הוא גם חושב מחשבות נקיות. כמו כן אם אינו מרבה בדברים הרי
בשתיקתו הוא מגן ומעיד כלפי חוץ על חכמתו כלשון הפסוק במשלי (יז,
כח) "גם אויל מחריש חכם יחשב", הדבר ישפיע עליו שיזכה באמת לחכמה.

ולהיפך, כאשר אדם מדבר ללא כל צורך, הרי בריבוי הדברים ניכר עד
כמה "חכם" הוא... וממילא נמשך שכלו אחר דברי השטות, והוא עצמו
נהפך לסכל, הוא מה שאמרו חז"ל - "סייג לחכמה שתיקה!"

"אף בדברי תורה יהיו דברי האדם מועטיין"

לפיכך כתב הרמב"ם זצ"ל (הלכות דעות פ"ב ה"ד): "לעולם ירבה אדם בשתיקה,
ולא ידבר אלא או בדבר חכמה או בדברים שצריך להם לחיי גופו, אמרו
על רב תלמיד רבינו הקדוש, שלא שח שיחה בטלה כל ימיו. וזו היא שיחת
רוב כל אדם. ואפילו בצרכי הגוף לא ירבה אדם דברים. ועל זה צוו חכמים
ואמרו: כל המרבה דברים מביא חטא, ואמרו: לא מצאתי לגוף טוב אלא
שתיקה, וכן בדברי תורה ובדברי חכמה יהיו דברי האדם מעטים ועניניהם
מרובים, והוא שצוו חכמים ואמרו: לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה,

רפב _____ תורה דיליה

אבל אם היו הדברים מרובין והענין מועט הרי זו סכלות ועל זה נאמר כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים".

הרי שאפילו בדברי תורה אם ניתן להסתפק "בחמש" מילים, והאדם משתמש "בעשר", נמצא כי המילים המיותרות אינן בגדר "חכמה", והמדבר שלא בחכמה, משפיע על שכלו ופנימיותו - חוסר חכמה.

ועל כן ה"סייג לחכמה", הוא על ידי השתיקה והזהירות מדיבור מיותר, והמדבר ללא הגבלה, משפיע על שכלו, וסופו שיפסיד חכמתו!

אריכות לשון - פוגעת ברב המלמד!

ויש לנו לעמוד על דיוק בדברי הרמב"ם זצ"ל שכתב כיצד צריכים ללמד את התלמידים בצורה שהתלמידים יבינו דבריו, ומאידך, לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה ללא אריכות לשון. מדוע כתב זאת בהלכות דעות, לכאורה ראויים היו הדברים להיכתב בהלכות ת"ת?

אך לדברינו הביאור הוא, הרמב"ם זצ"ל מלמדנו, כי על ידי אריכות לשון שאינה נצרכת, לא די שזה פוגם בהבנת התלמידים, אלא הדבר פוגע במלמד עצמו, כי בכך מסכן הינו את חכמתו! על כן הלכה זו מקומה בהלכות דעות, כי זה נוגע לאדם עצמו שלא יהיה סכל ומשובש בדעותיו!

מצינו ג' מימרות בחז"ל העוסקים במעלת השתיקה:

ככל שאדם מדבר פחות הוא מיוחס יותר!

הגמרא במסכת קידושין (דף ע"א): אומרת: "אמר רב: שתיקותיה דבבל היינו יחוסא", כלומר - בבבל קבעו את מעלתו ויחוסו של האדם על פי מדת שתיקתו. אדם שמדבר פחות נחשב מיוחס יותר!

"מלה בסלע משתוקא בתרין"

במסכת מגילה (דף י"ח.) לימדונו חז"ל: "מלה בסלע משתוקא בתרין". הסביר זאת הגאון רבי אביגדור מילר זצ"ל: ישנו אדם הידוע כחכם גדול,

קנין ט"ז ז"ל "במיעוטי שיחה" _____ רפג

אשר מלותיו מדודות ונשקלות בפלס, אנשים רבים באים להתייעץ עמו, ומשלמים הם לו טבין ותקילין עבור כל מילת חכמה שהוא מעניק להם בחסדו. אין ספק שהמזכיר האישי שלו סופר ומונה במדויק כל מילה היוצאת מפיו, כי אצלו מילה בודדת - שווה כסף!

בטח נאמר לעצמנו כמה טוב הוא הדיבור לאדם כזה, אולם באמת אפילו על אדם זה אומרים לנו חז"ל "מילה בסלע" - היינו, שמילתו שוה סלע, כי הוא מדבר בחכמה וכל דבריו בבינה הם נאמרים, גם אצלו "שתיקותא בתרין" - כי ערכה של השתיקה שווה כפליים יותר!

אומנותו של אדם - לשים עצמו כאילם!

הגמרא במסכת חולין (דף פט.) אומרת: "אמר רב יצחק: מאי דכתיב (תהלים נח, ב) "האמנם אלם צדק תדברון" - מה "אומנותו" של אדם בעולם הזה? ישים עצמו כאילם!"

הרב מפוניבז' זצ"ל נהג לומר, אומנות זו אינה שונה משאר אומנויות. כשם שכל אומן אינו נהפך למומחה בין רגע, אלא צריך הוא להשקיע זמן וכוחות ללמוד היטב ולהשתלם במקצוע במשך כמה שנים, כן היא בדיוק ה"אומנות" לשים את עצמו כאילם, לא מדובר בדבר קל של מה בכך, אלא במקצוע לכל דבר ועל האדם להרגיל את עצמו לכך.

ניתן לראות זאת בחוש, תינוק אשר רק עתה החל לדבר, מיד מפטפט ללא הפסקה, כי כן טבע האדם, לעומת זאת השתיקה - אומנות היא וצריכה לימוד ותירגול.

יש לקבל "קבלות" בענין השתיקה!

וראיתי שכתב בספר שפתי חיים (מדות ועבודת ה' ח"א): על כל אחד ואחד לקבל קבלות מעשיות בענין ה"שתיקה". ואם כי קשה לקבוע כללים מתי נכונה השתיקה והיכן ראוי דוקא הדיבור, אך כל אחד מכיר היטב את עצמו ואת תכונות נפשו.

ומכל מקום אפשר לציין מקומות אשר על כולם ללא יוצא מן הכלל

רפד _____ תורה דיליה

חובה לקבל קבלות בענין השתיקה, וכגון בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, או בשבתות וימים טובים, בהם ראוי לשתוק ולמעט בדיבור אפילו לזמן מה. ואף אם מוכרח לדבר, יהיו דבריו נאמרים בנחת ובמנוחת הנפש.

סיכום הדברים:

בסימו של המאמר נסכם בקצרה את כל הנקודות שהעלינו בעזה"ת בנושא של "מיעוט שיחה":

א. יש בנותן טעם לשוחח מעט גם במילי דעלמא, כי על ידי הדיבור האדם הופך לרגוע יותר, ודעתו מתרחבת, כך גם ילמד טוב יותר.

ב. ריבוי השיחה גורם לאיבוד זמן פשוטו כמשמעו, על כן יש למעט בשיחה ולהתמקד בדברים החשובים באמת.

ג. ריבוי הדברים עלול לגרור גם דיבורים אסורים, כגון: ליצנות לשון הרע וכדומה, והשקוע באיסורים מפסיד את תורתו.

ד. כל שיחה בטילה הנכנסת ללבו של אדם יוצא כנגדה דבר תורה.

ה. ה"שתיקה" עצמה - מסייעת לאדם להשיג חכמה.

ו. "דברים בטלים" משפיעים על נפש האדם, הם מוסיפים לו טיפשות וסכלות.

ז. הבאנו כמה מאמרי חז"ל במעלת השתיקה.

